

महाराष्ट्र शासन
विधि व न्याय विभाग

सन १९८८ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६.
महाराष्ट्र शैक्षणिक संस्था (कॅपिटेशन फी घेण्यास
प्रतिबंध) अधिनियम, १९८७

(दिनांक ३ ऑक्टोबर २०१५ पर्यंत सुधारित)

Maharashtra Act No. VI of 1988.

**The Maharashtra Educational
Institutions (Prohibition of
Capitation Fee) Act, 1987**

(As modified upto the 3rd October 2015)

व्यवस्थापक, शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई
यांनी भारतात मुद्रित केले व संचालक,
शासन मुद्रण, लेखनसामग्री व प्रकाशन संचालनालय
महाराष्ट्र राज्य, मुंबई ४०० ००४ यांनी प्रकाशित केले.

२०१५

[किंमत : रुपये १३-००]

(एक)

महाराष्ट्र शैक्षणिक संस्था (कॅपिटेशन फी घेण्यास प्रतिबंध)
अधिनियम, १९८७

अनुक्रमणिका

उद्देशिका.

कलमे.

१. संक्षिप्त नाव व व्याप्ती.
२. व्याख्या.
३. कॅपिटेशन फी मागण्यावर किंवा गोळा करण्यावर बंदी घालणे.
४. फीचे विनियमन.
५. पीडित व्यक्तीला पोलिसात तक्रार दाखल करता येईल.
६. प्रवेश करण्याचा आणि तपासणी करण्याचा अधिकार.
७. शास्ती.
- ७अ. अपप्रेरणेबद्दल शास्ती.
- ७अअ. अपराध दखलपात्र व बेजमानती असणे.
 ८. कंपन्यांनी केलेले अपराध.
 ९. वाजवी कारणाशिवाय केलेल्या आरोपाविषयी भरपाई.
 १०. इतर कायद्यांपेक्षा हा अधिनियम प्रभावी असणे.
 ११. या अधिनियमान्वये केलेल्या कारवाईस संरक्षण.
 १२. नियम.
 १३. व्यावृत्ती.

सन १९८८ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ६^१

[महाराष्ट्र शैक्षणिक संस्था (कॅपिटेशन फी घेण्यास प्रतिबंध) अधिनियम, १९८७]

[राज्यपाल यांची संमती मिळाल्यानंतर “ महाराष्ट्र शासन राजपत्रात ” दिनांक १५ एप्रिल १९८८ रोजी प्रथम (इंग्रजीत) प्रसिद्ध केलेला].

या अधिनियमात पुढील अधिनियमान्वये सुधारणा करण्यात आल्या आहेत:-

सन १९९६ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४ (२९ ऑगस्ट १९९६)

महाराष्ट्र राज्यातील शैक्षणिक संस्थांमध्ये विद्यार्थ्यांना प्रवेश देण्याकरिता आणि त्यांना वरच्या इयत्तेमध्ये किंवा वर्गामध्ये चढविण्याकरिता कॅपिटेशन फी गोळा करण्यास प्रतिबंध करणे आणि त्यासंबंधातील बाबीसंबंधी तरतूद करणे यासाठी अधिनियम.

ज्याअर्थी, शैक्षणिक संस्थांमध्ये विद्यार्थ्यांना प्रवेश देण्याकरिता आणि विद्यार्थ्यांना शिक्षणाच्या निरनिराळ्या टप्प्यात वरच्या इयत्तेमध्ये किंवा वर्गामध्ये चढविण्याकरिता कॅपिटेशन फी गोळा करण्याची प्रथा राज्यात वाढत चालली आहे ;

आणि ज्याअर्थी, या अनिष्ट प्रथेमुळे शिक्षणाचे फार मोठ्या प्रमाणावर व्यापारीकरण झालेले आहे व ते शिक्षणाचा दर्जा राखण्याच्या दृष्टीने हितावह नाही ;

आणि ज्याअर्थी, १९८६ च्या शिक्षणविषयक राष्ट्रीय धोरणामध्ये, तांत्रिक व व्यावसायिक शिक्षणाच्या व्यापारीकरणास पायबंद घालणे आणि शिक्षणाचे व्यापारीकरण करण्यासाठी, संस्था स्थापन करण्यास प्रतिबंध करण्यासाठी उपाययोजना करणे या गोष्टी अभिप्रेत आहेत ;

आणि ज्याअर्थी, या वाईट प्रथेला प्रभावी रीतीने पायबंद घालण्याच्या हेतूने, महाराष्ट्र राज्यातील शैक्षणिक संस्थांमध्ये विद्यार्थ्यांना प्रवेश देण्याकरिता आणि त्यांना वरच्या इयत्तेत किंवा वर्गात चढविण्याकरिता कॅपिटेशन फी घेण्यास लोकहिताच्या दृष्टीने प्रतिबंध करणे आणि या संबंधातील बाबींसाठी तरतूद करणे इष्ट आहे ; त्याअर्थी, याद्वारे, भारतीय गणराज्याच्या अडतिसाव्या वर्षी पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे :-

१. (१) या अधिनियमास, “ महाराष्ट्र शैक्षणिक संस्था (कॅपिटेशन फी घेण्यास प्रतिबंध) अधिनियम, संक्षिप्त नाव १९८७ ” असे म्हणता येईल. व व्याप्ती.

(२) तो संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यास लागू असेल.

^१ उद्देश व कारणे यांच्या निवेदनासाठी महाराष्ट्र शासन राजपत्र, १९८७, भाग पाच, असाधारण, इंग्रजी पृष्ठे १६६ पहा, संयुक्त समिती अहवालासाठी पहा. महाराष्ट्र शासन राजपत्र, १९८८, भाग पाच, असाधारण, इंग्रजी, पृष्ठे ६-८.

व्याख्या. २. या अधिनियमात, संदर्भानुसार दुसरा अर्थ अपेक्षित नसेल तर,—

(अ) “कॅपिटेशन फी” म्हणजे कलम ४ अन्वये विनियमित केलेले फीचे विहित किंवा यथास्थिति संमत दर यापेक्षा अधिक होणारी, ^१[* * *] कोणतीही रोख किंवा वस्तूच्या स्वरूपातील रक्कम असा होतो—मग त्या रकमेस कोणत्याही नावाने संबोधण्यात येत असो ;

^२[(अअ) “उप संचालक” याचा अर्थ, शिक्षण संचालक, उच्च शिक्षण संचालक, तंत्र शिक्षण संचालक, वैद्यकीय शिक्षण संचालक किंवा व्यवसाय शिक्षण संचालक यांच्या नियंत्रणाखाली किंवा कोणत्याही प्रकारचे शिक्षण देणाऱ्या, राज्यातील शैक्षणिक संस्थांच्या पर्यवेक्षणाची कामगिरी ज्याच्यावर सोपविण्यात आली आहे अशा, राज्य शासनाच्या अन्य कोणत्याही संचालनालयामध्ये काम करणारा शिक्षण उप संचालक, किंवा असा उप संचालक म्हणून राज्य शासनाकडून सहनियुक्त करण्यात आलेला, कोणताही अधिकारी, असा आहे ;]

(ब) “शैक्षणिक संस्था” किंवा “संस्था” म्हणजे, शासनाकडून, स्थानिक प्राधिकरणाकडून विद्यापीठाकडून किंवा अल्पसंख्याक जमातीकडून स्थापन करण्यात आलेल्या व चालविण्यात येणाऱ्या शैक्षणिक संस्थेसह खाजगी व्यवस्थापनाकडून चालविली जाणारी आणि पूर्णपणे किंवा निरनिराळ्या कार्यक्रमांपैकी एक कार्यक्रम म्हणून व्यावसायिक, तांत्रिक किंवा अन्य कोणत्याही प्रकारचे शिक्षण व प्रशिक्षण देणारी शाळा (बालक मंदिर, पूर्व प्राथमिक शाळा, बालवाडी किंवा शिशुविहार शाळा धरून) महाविद्यालय किंवा कोणत्याही नावाने संबोधण्यात येणारी संस्था किंवा, तिचा भाग आणि त्यामध्ये राज्य शासन, **शासकीय राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे विनिर्दिष्ट करील अशी कोणतीही अन्य संस्था किंवा तिचा भाग यांचा समावेश होतो ; परंतु त्यातून उजळणी वर्ग (कोचिंग क्लास) मग ते कोणत्याही नावाने संबोधण्यात येवोत, वगळण्यात येतील ;

(क) “स्थानिक प्राधिकरण” म्हणजे,—

(एक) जिल्हा परिषदेकडून चालविल्या जाणाऱ्या शैक्षणिक संस्थेच्या संबंधात ‘महाराष्ट्र १९६२ चा जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या अधिनियम, १९६१’ अन्वये स्थापन केलेली जिल्हापरिषद ; महाराष्ट्र अधिनियम ५.

(दोन) महानगरपालिकेकडून चालविल्या जाणाऱ्या शैक्षणिक संस्थेच्या संबंधात मुंबई १८८८ चा महानगरपालिका अधिनियम, नागपूर शहर महानगरपालिका अधिनियम, १९४८ किंवा यथास्थिती मुंबई प्रांतिक महानगरपालिका अधिनियम, १९४९ अन्वये स्थापन केलेली महानगरपालिका ; मुंबई अधिनियम ३. १९५० चा मध्यप्रांत व वऱ्हाडचा अधिनियम, १९४९ चा अधिनियम २.

(तीन) नगरपालिकेकडून जिथे व्यवस्थापन केले जाते अशा शैक्षणिक संस्थेच्या संबंधात, ^३[‘महाराष्ट्र नगरपरिषदा, नगर पंचायती व औद्योगिक नगरी ’] अधिनियम, १९६५ अन्वये महाराष्ट्र अधिनियम ४०.

^१ सन १९९६ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४, कलम २, खंड (अ) अन्वये ‘प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षरीत्या भरण्यात आलेली किंवा वसूल करण्यात आलेली’ हा मजकूर वगळण्यात आला.

^२ वरील अधिनियमाच्या कलम २(ब) द्वारे खंड (अअ) समाविष्ट करण्यात आला.

^३ वरील अधिनियमाच्या कलम २(क) द्वारे ‘महाराष्ट्र नगरपालिका’ या मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

(ड) “ व्यवस्थापन ” म्हणजे,—

(एक) राज्य शासनाकडून चालविल्या जाणाऱ्या संस्थेच्या बाबतीत शासन ;

(दोन) स्थानिक प्राधिकरणाकडून चालविल्या जाणाऱ्या संस्थेच्या बाबतीत, स्थानिक प्राधिकरण ;

(तीन) विद्यापीठाकडून चालविल्या जाणाऱ्या संस्थेच्या बाबतीत, ते विद्यापीठ ; आणि

(चार) अन्य कोणत्याही बाबींच्या संबंधात, एखाद्या शैक्षणिक संस्थेचे कामकाज जिच्याकडे सोपविण्यात आले आहे अशी व्यवस्थापन समिती किंवा नियामक मंडळ असा आहे—मग ते कोणत्याही नावाने संबोधण्यात येवो,—आणि ज्या ज्या बाबतीत असे कामकाज सचिव, या नावाने, पत्रव्यवहार प्रतिनिधी या नावाने, किंवा अन्य कोणत्याही नावाने किंवा पदनामाने संबोधण्यात येणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीकडे सोपविण्यात येते त्याबाबतीत अशा व्यक्तींचाही त्यात समावेश होतो ;

(ई) “ अल्पसंख्याकांसाठी असलेल्या शैक्षणिक संस्था ” म्हणजे, भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद ३०, खंड (१) अन्वये तसे करण्याच्या हक्क असलेल्या अल्पसंख्याकांनी स्थापन केलेली वा त्यांच्याकडून चालविण्यात येणारी शैक्षणिक संस्था ;

(फ) “ विहित ” म्हणजे या अधिनियमाखाली करण्यात आलेल्या नियमांद्वारे विहित केलेले ;

(ग) “ नियम ” म्हणजे, या अधिनियमाखाली तयार केलेले नियम ;

(ह) “ विद्यापीठ ” म्हणजे, त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्याअन्वये स्थापन केलेले विद्यापीठ.

३. (१) त्यावेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही कायद्यामध्ये काहीही अंतर्भूत केलेले असले तरी, कोणत्याही शैक्षणिक संस्थेकडून किंवा तिच्या वतीने किंवा अशा संस्थेच्या व्यवस्थापनाचा प्रभारी असलेल्या किंवा त्याबद्दल जबाबदार असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीकडून किंवा तिच्या वतीने कोणत्याही विद्यार्थ्यांकडून किंवा कोणत्याही विद्यार्थ्यांच्या संबंधात अशा संस्थेत त्याला प्रवेश देण्याच्या आणि कोणताही अभ्यासक्रम चालू ठेवण्याच्या किंवा त्याला वरच्या इयत्तेत किंवा वर्गात चढविण्याच्या मोबदल्यात कॅपिटेशन फी १। मागितली जाणार नाही किंवा] गोळा करण्यात येणार नाही.

(२) पोट-कलम (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत केलेले असले तरी, व्यवस्थापन, सद्भावनेने लोकहितैषी व्यक्तींकडून किंवा संघटनांकडून किंवा सार्वजनिक न्यासांकडून किंवा नवीन शैक्षणिक संस्था सुरू करण्याकरिता कोणत्याही अन्य व्यक्तींच्या संघाकडून किंवा विद्यमान शैक्षणिक संस्थामध्ये सुधारणा किंवा शैक्षणिक सुविधांच्या विस्ताराकरिता किंवा शिष्यवृत्त्या, पारितोषिके किंवा तत्सम अशा पुरस्कारांकरिता दाननिधी निर्माण करण्यासाठी ३। रोख किंवा वस्तूच्या स्वरूपामध्ये देणग्या मागू शकेल किंवा, विहित करण्यात आलेल्या रीतीने गोळा करू शकेल किंवा स्वीकारू शकेल;] परंतु , अशी देणगी गोळा करताना किंवा स्वीकारताना, व्यवस्थापनाने, अशा देणगीच्या मोबदल्यात, त्यांच्याकडून चालविल्या जाणाऱ्या कोणत्याही शैक्षणिक संस्थेमध्ये कोणतीही जागा राखून ठेवलेली नसावी. देणग्यांमधून प्राप्त झालेला सर्व पैसा व वस्तू संस्थेकरिता हिशोबात दाखविल्या जातील आणि पैसा कोणत्याही अनुसूचित किंवा सहकारी बँकेमध्ये संस्थेच्या नावे जमा करण्यात येईल आणि ज्या प्रयोजनासाठी अशा देणग्या गोळा करण्यात किंवा स्वीकारण्यात आल्या असतील अशा प्रयोजनासाठी तो वापरण्यात येईल किंवा खर्च करण्यात येईल किंवा संस्थेच्या उद्दिष्टांसाठी तो वापरण्यात येईल.

१. सन १९९६ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४, याच्या कलम ३(ड) अन्वये हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ३(अ) अन्वये हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

३. वरील अधिनियमाच्या कलम ३(ब) (एक) अन्वये मूळ मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

परंतु, अशी देणगी स्वीकारण्याच्या मोबदल्यात, अशा संस्थेमध्ये कोणत्याही विद्यार्थ्यांकरिता कोणतीही जागा राखून ठेवली जात आहे तर अशी देणगी स्वीकारणे हे कॅपिटेशन फी गोळा केल्याचे मानण्यात येईल ;

१[* * *]

(३) कोणतीही तक्रार आल्यावर किंवा अन्यथा, ज्याबाबतीत राज्य शासनाची अशी खात्री होईल की, एखाद्या संस्थेच्या व्यवस्थापनाकडून किंवा, त्या संस्थेच्या व्यवस्थापनाचा प्रभारी असलेल्या किंवा त्याबद्दल जबाबदार असलेल्या एखाद्या व्यक्तीकडून, या अधिनियमाच्या उपबंधाचे किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांचे उल्लंघन झालेले आहे, त्याबाबतीत राज्यशासन, त्या संस्थेला किंवा त्या व्यक्तीला आपले म्हणणे मांडण्याची वाजवी संधी दिल्यानंतर, या अधिनियमान्वये त्यांच्याविरुद्ध जो कोणताही खटला दाखल करण्यात येईल त्याशिवाय, या अधिनियमाचे उल्लंघन करून वसूल केलेली कॅपिटेशन फी, जिच्याकडून ती वसूल करण्यात आलेली असेल, त्या व्यक्तीस परत करण्यात यावी असा त्या संस्थेला किंवा त्या जबाबदार व्यक्तीला निदेश देईल आणि त्या संस्थेने वा त्या व्यक्तीने तसे करण्यात कसूर केल्यास, व्याजासहित ती रक्कम—

(अ) प्राप्तानुदान शैक्षणिक संस्थेच्या बाबतीत, राज्य शासनाकडून अशा संस्थेला देय असलेल्या सहायक अनुदानातून कापून घेतला जाईल ; आणि ती रक्कम नंतर, जिच्याकडून कॅपिटेशन फी वसूल करण्यात आलेली होती, त्या व्यक्तीस परत दिली जाईल ; आणि

(ब) विनाअनुदान शैक्षणिक संस्थेच्या बाबतीत जमीन महसुलाच्या थकबाकीप्रमाणे वसूल केला जाईल ; आणि अशा रीतीने वसूल केलेली रक्कम, जिच्याकडून कॅपिटेशन फी वसूल करण्यात आलेली होती, त्या व्यक्तीस परत दिली जाईल.

(४) कोणत्याही विद्यार्थ्यांच्या संबंधात त्यास संस्थेमधील कोणत्याही अभ्यासक्रमास प्रवेश देण्याचा किंवा कोणताही अभ्यासक्रम चालू ठेवण्याच्या किंवा त्यास वरच्या वर्गात किंवा इयत्तेत चढवण्याच्या संबंधात मोबदल्याच्या स्वरूपात पोट-कलम (२) अन्वये देणग्या १[मागणाऱ्या] गोळा करणाऱ्या किंवा स्वीकारणाऱ्या कोणत्याही संस्थेच्या व्यवस्थापनाने किंवा अशा संस्थेच्या व्यवस्थापनाचा प्रभारी असणाऱ्या किंवा व्यवस्थापनास जबाबदार असणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने पोट-कलम (१) च्या तरतुदींचे उल्लंघन केले असल्याचे मानण्यात येईल आणि ती तिच्या विरुद्ध कार्यवाही केली जाण्यास आणि त्यानुसार शिक्षा केली जाण्यास पात्र ठरेल.

फीचे विनियमन. ४. (१) कोणत्याही शिक्षण संस्थेने विद्यार्थ्यांच्या कोणत्याही किंवा सर्व वर्गांच्या संबंधात त्या शिक्षण संस्थेतील कोणत्याही वर्गात वा इयत्तेत किंवा अभ्यासक्रमासाठी प्रवेश देण्याकरिता, आणि अभ्यासक्रम चालू ठेवण्याकरिता घेण्यात येईल किंवा वसूल करण्यात येईल अशा शिकवणी-फीचे किंवा अन्य कोणत्याही फीचे विनियमन करण्यास राज्य शासन सक्षम असेल.

(२) पोट-कलम (१) अन्वये विनियमन करावयाची फी पुढीलप्रमाणे असेल :—

(अ) प्राप्त अनुदान संस्थांच्या बाबतीत, राज्यामध्ये अंमलात असलेल्या संबंधित विद्यापीठ कायद्यान्वये विद्यापीठांकडून किंवा यथास्थिती, राज्य शासनाकडून विहित करण्यात येईल त्याप्रमाणे ; आणि

(ब) विनाअनुदान संस्थांच्या बाबतीत, जमिनीवरील आणि इमारतीवरील किंवा राज्य शासन अधिसूचित करील त्याप्रमाणे कोणत्याही अशा इतर बाबीवरील कोणत्याही खर्चाच्या व्यतिरिक्त नेहमीचा खर्च लक्षात घेता राज्य शासन मान्यता देईल त्याप्रमाणे :

परंतु, वेगवेगळ्या संस्थांच्या बाबतीत किंवा वेगवेगळ्या वर्गांच्या बाबतीत किंवा भिन्न इयत्तांच्या बाबतीत किंवा भिन्न अभ्यासक्रमांच्या बाबतीत किंवा भिन्न क्षेत्रांच्या बाबतीत खंड (ब) अन्वये

१ वरील अधिनियमाच्या कलम ३(ब) (दोन) अन्वये दुसरे परंतुक वगळण्यात आले.

२ सन १९९६ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४, याच्या कलम ३ (क) अन्वये मूळ मजकुरापूर्वी हा मजकूर समाविष्ट करण्यात आला.

वेगवेगळ्या फीस मान्यता देता येईल.

(३) पोट-कलम (२) अन्वये विहित करावयाच्या किंवा मान्य करावयाच्या फीमध्ये पुढील बाबींचा समावेश असेल :-

(अ) शिकवणी-फी, मग ती सत्र पद्धतीने आकारण्यात येत असो किंवा मासिक वा वार्षिक तत्त्वावर आकारण्यात येत असो ;

(ब) प्रत्येक शैक्षणिक सत्रासाठी सत्र-फी ;

(क) दर वर्षाकरिता किंवा संपूर्ण पाठ्यक्रमाकरिता ग्रंथालय फी व प्रतिभूती म्हणून अनामत रक्कम ;

(ड) दर वर्षाकरिता किंवा संपूर्ण पाठ्यक्रमाकरिता प्रयोगशाळा-फी व प्रतिभूती म्हणून अनामत रक्कम ;

(ई) वार्षिक तत्त्वावर जिमखाना-फी ;

(फ) संपूर्ण पाठ्यक्रमाकरिता तारण धन ;

(ग) दर वर्षाकरिता किंवा संपूर्ण पाठ्यक्रमाकरिता, कोणतीही असल्यास, परीक्षा-फी ;

(ह) वसतिगृहाची व भोजनालयाची सुविधा पुरविण्यात आली असल्यास त्यासाठी वसतिगृह-फी व भोजनालय आकार, मग तो सत्रपद्धतीने आकारण्यात येत असो किंवा मासिक वा वार्षिक तत्त्वावर आकारण्यात येत असो ;

(आय) राज्य शासन मान्य करील अशी, अन्य कोणत्याही बाबीकरिता अन्य कोणतीही फी व प्रतिभूती म्हणून अनामत रक्कम.

(४) या कलमान्वये विनियमित केलेली फी, सर्वसाधारणपणे तीन वर्षांच्या कालावधीकरिता अंमलात राहिल आणि राज्य शासन, फीच्या संरचनेचा आढावा घेण्यासाठी, राज्य शासनाच्या मते शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये तज्ज्ञ आहेत अशा व्यक्तीची समिती नियुक्त करील आणि समितीचा अहवाल विचारात घेतल्यानंतर जर तसे करणे राज्या शासनाला इस्ट वाटत असेल तर फीचे पुनरीक्षण करील.

(५) प्रत्येक शैक्षणिक संस्था किंवा, यथास्थिती व्यवस्थापन कोणत्याही प्रयोजनार्थ, जी अशा पावतीमध्ये विनिर्दिष्ट करण्यात येतील, वसूल केलेल्या फीसाठी किंवा अनामत रकमेसाठी किंवा अन्य कोणत्याही रकमेसाठी अधिकृत पावती देईल.

५. ^१[जिच्याकडून कोणत्याही विद्यार्थ्यांच्या संबंधात, त्यास संस्थेमधील कोणत्याही अभ्यासक्रमास प्रवेश देण्याच्या किंवा त्यास वरच्या वर्गात किंवा इयत्तेत चढविण्याच्या संबंधातील मोबदला म्हणून कोणत्याही शैक्षणिक संस्थेच्या व्यवस्थापनाकडून किंवा कोणत्याही शैक्षणिक संस्थेच्या वतीने, अशा संस्थेचा प्रभारी असणाऱ्या किंवा अशा संस्थेच्या व्यवस्थापनास जबाबदार असणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीकडून कॅंपिटेशन फी किंवा देणगी मागण्यात आली असेल किंवा गोळा करण्यात आली असेल अशा कोणत्याही व्यक्तीस, यथास्थिती, अशा व्यवस्थापनाविरुद्ध किंवा अशा व्यक्तिविरुद्ध, त्या व्यवस्थापनाने किंवा व्यक्तीने ज्या दिनांकाला अशी कॅंपिटेशन फी किंवा देणगी किंवा दोन्ही मागितली असतील किंवा गोळा केली असतील त्या दिनांकापासून तीस दिवसांच्या आत, संबंधित पोलीस ठाण्यात तक्रार दाखल करता येईल.]

पीडित
व्यक्तीला
पोलिसात
तक्रार दाखल
करता येईल.

६. (१) ^१[शिक्षण उप संचालकाच्या] दर्जापेक्षा कमी दर्जा नसलेला व राज्य शासनाने याबाबतीत विशेषतः प्राधिकृत केलेला एखादा अधिकारी, या आधिनियमाच्या किंवा त्याखाली केलेल्या नियमांच्या तरतुदींचे उल्लंघन होत आहे किंवा झालेले आहे, असे त्यास सकारण वाटत असेल तर, अशा शैक्षणिक

प्रवेश करण्याचा
आणि तपासणी
करण्याचा
अधिकार.

^१ सन १९९६ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक २४, याच्या कलम ४ अन्वये कलम ५, दाखल करण्यात आले.

^२ वरील अधिनियमाच्या कलम ५ अन्वये मूळ मजकुराऐवजी हा मजकूर दाखल करण्यात आला.

संस्थेत किंवा तिच्या आवारात किंवा अशा संस्थेच्या व्यवस्थापनाच्या मालकीच्या कोणत्याही आवारात, त्या शैक्षणिक संस्थेच्या नेहमीच्या कामाच्या वेळामध्ये कोणत्याही वेळी, प्रवेश करू शकेल अशा संस्थेच्या किंवा तिच्या व्यवस्थापनाच्या मालकीचे कोणतेही अभिलेख हिशेब, नोंदवह्या किंवा इतर दस्तऐवज अशा संस्थेशी संबंधित असेल तेथवर, असे अभिलेख, हिशेब, नोंदवह्या किंवा इतर दस्तऐवज यांची झडती घेऊन तपासणी करू शकेल आणि असे कोणतेही उल्लंघन होत आहे किंवा झालेले आहे, याची खातरजमा करण्यासाठी, असे कोणतेही अभिलेख, हिशेब, नोंदवह्या किंवा इतर दस्तऐवज जप्त करू शकेल.

(२) फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ यातील झडती व जप्ती संबंधीच्या तरतुदी, शक्य होतील १९४७ चा २. तेथेवर, पोट-कलम (१) खालील झडती व जप्ती याबाबतीत लागू होतील.

शास्ती. ७. जी कोणी व्यक्ती, या अधिनियमाच्या तरतुदींचे किंवा त्याअन्वये तयार करण्यात आलेल्या नियमांचे उल्लंघन करील, तिला अशा दोषसिद्धीनंतर एक वर्षापेक्षा कमी नसेल अशी, परंतु तीन वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या मुदतीच्या कारावासाची आणि तसेच पाच हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल.

[परंतु कॅपिटेशन फी मागण्याचा कलम ३ च्या पोट-कलम (१) खालील अपराध केल्याचा आरोप असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीस, दोषसिद्धीनंतर, एक वर्षापेक्षा कमी नसेल परंतु दोन वर्षांपर्यंत असू शकेल एवढ्या मुदतीच्या कारावासाची आणि पाच हजार रुपयांपर्यंत असू शकेल एवढ्या द्रव्यदंडाची शिक्षा होईल.]

अपप्रेरणेबद्दल शास्ती. ७[अ. या अधिनियमान्वये, शिक्षापात्र असणाऱ्या कोणत्याही अपराधाला अपप्रेरणा देणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीस, दोष सिद्धीनंतर अशा अपराधासाठी तरतूद करण्यात आलेली शिक्षा केली जाईल.

अपराध दखलपात्र व बेजमानती असणे. ७अ. कॅपिटेशन फी ची मागणी करण्याच्या अपराधाव्यतिरिक्त या अधिनियमाखालील अन्य सर्व अपराध दखलपात्र व बेजमानती असतील.]

कंपन्यांनी केलेले अपराध. ८. (१) या अधिनियमाच्या किंवा त्याखाली तयार करण्यात आलेल्या कोणत्याही नियमांच्या तरतुदींविरुद्ध एखाद्या कंपनीकडून अपराध घडला असेल, त्याबाबतीत, असा अपराध घडतेवेळी कंपनीचे कामकाज चालवण्याबद्दल प्रभारी असलेली व त्यासाठी कंपनीला जबाबदार असलेली प्रत्येक व्यक्ती, तसेच ती कंपनीही त्या अपराधाबद्दल दोषी असल्याचे मानण्यात येईल आणि तिच्याविरुद्ध कार्यवाही केली जाण्यास व त्यानुसार शिक्षा मिळण्यास ती पात्र ठरेल :

परंतु, असा अपराध आपल्या नकळत घडला किंवा तो अपराध घडू नये म्हणून तिने सर्व प्रकारे योग्य ती तत्परता दाखविली होती असे जर अशा कोणत्याही व्यक्तीने सिद्ध केले तर, या पोट-कलमात अंतर्भूत असलेल्या कोणत्याही गोष्टीमुळे ती व्यक्ती शिक्षेस पात्र ठरणार नाही.

(२) पोट-कलम (१) मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, हा अधिनियम किंवा त्याखालील नियमांअन्वये, कंपनीने कोणताही अपराध केला असेल आणि कंपनीच्या कोणत्याही संचालक, व्यवस्थापक, सचिव किंवा इतर अधिकारी किंवा सेवक याच्या संमतीने किंवा त्याने दुर्लक्ष केल्यामुळे, किंवा कोणत्याही हलगर्जीपणाशी त्याचा संबंध आहे असे शाबीत करण्यात आले तर, असा संबंधित संचालक, व्यवस्थापक, सचिव किंवा इतर अधिकारी किंवा सेवक हा अपराधाबद्दल दोषी असल्याचे मानले जाईल आणि त्याच्या विरुद्ध कार्यवाही केली जाण्यास व त्यानुसार शिक्षा केली जाण्यास तो पात्र असेल.

१. वरील अधिनियमाच्या कलम ६ अन्वये हे परंतुक जादा दाखल करण्यात आले.

२. वरील अधिनियमाच्या कलम ७ अन्वये ७ (अ) ७ (अअ) जादा दाखल करण्यात आला.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ,—

(अ) “ कंपनी ” याचा अर्थ, कोणताही निगम निकाय, असा आहे आणि त्यात न्यास, भागिदारी संस्था, संस्था किंवा व्यक्तीचा इतर संघ यांचा समावेश होतो; आणि

(ब) “संचालक ”, याचा अर्थ,—

(एक) एखाद्या भागिदारी संस्थेच्या (फर्म) संबंधात, त्या संस्थेतील भागीदार, असा होतो ;

(दोन) संस्थेच्या, न्यासाच्या किंवा इतर व्यक्तींच्या संघाच्या किंवा व्यक्तींच्या निकायाच्या संबंधात, संस्थेच्या, न्यासाच्या किंवा इतर संघाच्या किंवा निकायाच्या नियमान्वये ज्या व्यक्ती-कडे, यथास्थिती त्या संस्थेच्या, न्यासाच्या किंवा इतर संघाच्या किंवा निकायाच्या कामकाजाच्या व्यवस्थापनाचे काम सोपविण्यात आले असेल अशी व्यक्ती, असा होतो.

१९४७
चा २.

९. या अधिनियमान्वये न्यायचौकशी होत असेल त्यावेळी दंडाधिकार्यांच्या मताप्रमाणे आरोप करण्यासारखे वाजवी कारण नसेल तर, तो फिर्यादी किंवा वर्दी देणाऱ्या विरुद्ध फौजदारी प्रक्रिया सहिता, १९७३ च्या कलम २५० अन्वये कार्यवाही करू शकेल.

वाजवी
करणाशिवाय
केलेल्या
आरोपाविषयी
भरपाई.

१०. या अधिनियमाच्या तरतुदी किंवा त्याअन्वये तयार केलेले किंवा काढण्यात आलेले नियम व आदेश हे, त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या कोणत्याही इतर कायद्यात किंवा अशा कायद्याच्या आधारे लागू असलेल्या कोणत्याही लेखात, त्याच्याशी विसंगत अशी कोणतीही गोष्ट असली तरीही, प्रभावी होतील.

इतर
कायद्यांपेक्षा हा
अधिनियम
प्रभावी असणे.

११. या अधिनियमान्वये किंवा त्याखाली तयार केलेल्या कोणत्याही नियमान्वये, जी सद्भावनेने केली असेल किंवा करण्याचे योजले असेल अशा कोणत्याही गोष्टीसाठी, राज्य शासन किंवा शासनाचा कोणताही अधिकारी यांच्याविरुद्ध कोणताही दावा, खटला किंवा इतर कोणतीही कायदे विषयक कारवाई दाखल करता येणार नाही.

या
अधिनियमान्वये
केलेल्या
कारवाईस
संरक्षण.

१२. (१) राज्य शासनास, या अधिनियमाची प्रयोजने पार पाडण्यासाठी शासकीय **राजपत्रातील** अधिसूचनेद्वारे व पूर्वसिद्धीच्या शर्तीच्या अधीन राहून, नियम तयार करता येतील.

(२) ह्या अधिनियमान्वये करण्यात आलेला प्रत्येक नियम, तो तयार करण्यात आल्यानंतर शक्य असेल तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाचे अधिवेशन चालू असताना, एकाच अधिवेशनात किंवा लागोपाठच्या दोन अधिवेशनांत, एकूण ३० दिवसांची होईल इतक्या मुदतीकरिता, राज्य विधानमंडळापुढे ठेवण्यात येईल. आणि ज्या अधिवेशनात तो अशा रितीने ठेवण्यात आला असेल ते अधिवेशन किंवा याच्या लगतनंतरचे अधिवेशन समाप्त होण्यापूर्वी, या नियमात कोणताही फेरबदल करण्यास दोन्ही सभागृहे कबूल होतील किंवा नियम करू नये, म्हणून दोन्ही सभागृहे कबूल होतील आणि असा निर्णय **शासकीय राजपत्रात** प्रसिद्ध करतील तर तो नियम अशा फेरबदल केलेल्या स्वरूपात अंमलात येईल किंवा, यथास्थिती मूळीच अंमलात येणार नाही; तथापि, असा कोणताही फेरबदल किंवा विलोपन यामुळे त्या नियमान्वये पूर्वी केलेल्या कोणत्याही गोष्टींच्या विधिग्राह्यतेस बाध येणार नाही.

नियम.

व्यावृत्ती. १३. या अधिनियमास काहीही अंतर्भूत असले तरीही, काढण्यात आलेले सर्व आदेश, परिपत्रके, ठराव, निदेश, नियम, अधिसूचना, अध्यादेश, परिनियम, योजना किंवा केलेल्या नेमणुका आणि त्या त्या वेळी अंमलात असलेल्या आणि या अधिनियमाच्या प्रारंभीच्या निकटपूर्वी अंमलात असलेल्या कोणत्याही विधिनुसार किंवा अन्यथा, कोणत्याही व्यक्तीकडून किंवा प्राधिकरणाकडून निहित करण्यात आलेले किंवा अंमलात आणण्याजोगे सर्व अधिकार हे, ते या अधिनियमाच्या उपबंधाशी विसंगत नसतील तेथवर, अशा रीतीने अंमलात असण्याचे किंवा निहित असण्याचे चालू राहिल आणि या अधिनियमान्वये केलेली कोणतीही गोष्ट किंवा केलेली कोणतीही कारवाई याद्वारे ते निष्प्रभावित झाल्याशिवाय आणि निष्प्रभावित होईपर्यंत, या अधिनियमाच्या उपबंधान्वये अशा रीतीने अंमलात असण्याचे किंवा अशा रीतीने निहित असण्याचे चालू राहिल आणि ते या अधिनियमाच्या उपबंधान्वये देण्यात आल्याचे, करण्यात आल्याचे किंवा निहित करण्यात आल्याचे समजण्यात येईल.

महाराष्ट्र शासनाची प्रकाशने मिळण्याची ठिकाणे

- **संचालक**

मुद्रण, लेखनसामग्री व प्रकाशन संचालनालय
महाराष्ट्र राज्य,
नेताजी सुभाष मार्ग, मुंबई ४०० ००४.
दूरध्वनी : ०२२-२३६३ २६ ९३, २३६३ ०६ ९५
२३६३ ११ ४८, २३६३ ४० ४९

- **व्यवस्थापक**

शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय व ग्रंथागार
फोटोझिंको मुद्रणालय आवार, जी. पी. ओ. जवळ,
पुणे ४११ ००१.
दूरध्वनी : ०२०-२६१२ ५८०८, २६१२ ४७ ५९

- **व्यवस्थापक**

शासकीय मुद्रणालय व ग्रंथागार
सिव्हिल लाईन्स,
नागपूर ४४० ००१.
दूरध्वनी : ०७१२-२५६२ ६१५

- **सहा. संचालक**

शासकीय लेखनसामग्री भांडार व ग्रंथागार
शहागंज, गांधी चौकाजवळ,
औरंगाबाद ४३१ ००१.
दूरध्वनी : ०२४०-२३३१ ४६८, २३३१ ५२५

- **व्यवस्थापक**

शासकीय मुद्रणालय व लेखनसामग्री भांडार
ताराबाई पार्क,
कोल्हापूर ४१६ ००३.
दूरध्वनी : ०२३१-२६५० ३९५, २६५० ४०२

आणि महाराष्ट्र शासनाच्या प्रकाशनाचे अधिकृत विक्रेते
